

Tom Teicholz

*Bernard-Henri Lévy: Nyitott szemmel,
tettre készen egy jobb világért*

The Will to See: Dispatches from a World of Misery and Hope (Nyitott szemmel – Ahol a szenvedés és a remény az úr) címen megjelent Bernard-Henri Lévy új könyve, amellyel párhuzamosan azonos című dokumentumfilmjét is bemutatták. Mindkét műben önéletrajzi elemek vegyülnek a dokumentarista újságírással és a humanitárius aktivizmussal. A két alkotás sok tekintetben összegzése mindannak, amit Lévy az elmúlt ötven évben azért tett, hogy bemutassa a világnak a népiirtások elfeledett áldozatait, és változást hozzon a túlélők életébe.

A könyv két részből áll: az első egy önéletrajzi esszé, amely azt kutatja – Lévy megfogalmazásában azt igyekszik „előásni” –, mi az a késztetés, ami a szerzőt egész életében arra sarkallta, hogy háborús övezetekbe utazzon, nem csupán azért, hogy tudósítson az eseményekről, hanem azért is, hogy „a bemutatott valóságot – még ha csak minimális mértékben is – befolyásolni tudja”.

A könyv második része olyan, ritkán emlegetett szenvedésgócokról számol be, amelyeket Lévy még 2020-ban járt be, mialatt mi legtöbbször az otthonainkba zárva vészeltük át a pandémiát: Nigériáról, ahol a keresztényeket módszeresen gyilkolják a fulbék, a Boko Haram szélsőséges iszlamista szövetségesei; Törökország, Szíria és Irán határvidékéről,

A leszboszi Moria menekülttáborban 2020-ban
(Fotó: Marc Roussel)

ahol a kurd erők vetették meg a lábukat; Ukrajna Donbasz régiójáról, amelyet az orosz csapatok ostromolnak; a szomáliai Mogadishuról, ahol az al-Sabáb előretörésének már csak a Bancroft magánvállalat zsoldosai és az általuk kiképzett szomáliaiak vethetnek gátat; a görögországi Leszbosz szigetén található Moria menekülttáborról, valamint számos olyan helyről, ahová Lévy már régi ismerősként tért vissza: ilyen a könyvben Banglades, Líbia és Afganisztán.

Mi ösztökélte Lévyt arra, hogy önszántából – és sokszor saját költségén – útra keljen, miközben a fejlett világ jelentős része az otthonába volt zárva? „Tapasztalatból tudtam – mondta a szerző nemrég egy interjúban –, hogy a világ bizonyos tájain nem létezik olyan, hogy otthon. És ha mégis van ilyen, és az ember otthon marad, éhezni fog. És ha nem éheznek, akkor a saját otthonában gyilkolják meg az al-Sabáb bandái vagy a szélsőséges iszlamisták. És hamar rájöttem, hogy ezeket az élethelyzeteket sokan teljesen elfelejtették: nem csak francia honfitársaim, hanem egész Európa és szerintem Amerika is. Mintha már nem is folyna háború Szíriában, mintha nem is folyna háború Ukrajnában, mintha nem is mészárolnának keresztényeket Nigériában...”

Noha a könyv és a film is ugyanazokról az utazásokról számol be, mégis eltérő élményt nyújtanak. A nigériai mészárlások leírása nem váltja ki ugyanazt a hatást, mint az áldozatok oszlásnak indult holttesteinek látványa; ugyanakkor egy félkarú nigériai lány a képernyőn vagy a filmvásznon nem olyan döbbenetes, mint annak az elbeszélése, ahogy egy fulbe szélsőséges banda lerohanta a lány faluját, és darabonként levagdosta a karját. Lévy persze mindezek mellett olyan helyeken is forgatott, ahonnan a legtöbb hírcsatorna már kivonult: Mogadishuban, Ukrajna lövészárkaiban vagy épp az iráni hegyekben, ahol a kurd harcosok vertek tanyát.

A könyv bevezetőjében Lévy felvázolja személyisége alakulásának intellektuális alapjait. Minden az apjánál kezdődik, aki annak idején önkéntesként harcolt a fasiszták ellen a spanyol polgárháborúban, később pedig csatlakozott a francia ellenálláshoz

De Gaulle vezetése alatt. „Boldogok a hős apák fiai” – írja Lévy, akinek nyilvánvalóan az apja az egyik példaképe.

Lévy Algériában született, de Párizsban nőtt fel: ott több nagynevű iskolát is megjárta, mielőtt felvételt nyert az École Normale Supérieure-be, Franciaország egyik legkitűnőbb állami egyetemére, ahol filozófiából diplomázott. Akkoriban olyan hírességek tanítottak ott, mint Jacques Derrida, Michel Foucault, Louis Althusser vagy a pszichoanalitikus Jacques Lacan.

A forradalom benne volt a levegőben: aktívak voltak a francia marxisták, a francia maoisták, és ekkoriban szerveződött meg a 68-as diákmozgalom. Lévy visszaemlékezései alapján Edmund Husserl követőjének vallotta magát, aki megkülönböztette a tiszta eszme filozófiáját a cselekvő eszme filozófiájától.

Miután megszerezte diplomáját, Lévy úgy érezte, elég volt a tiszta eszméből, és elérkezett az idő, hogy a filozófia – ahogy fogalmaz –, „kapcsolatba kerüljön a dolgok valóságával”. Mint mondja, ezzel nem volt egyedül. „Az egész nemzedékemre jellemző volt ez a hozzáállás. Az én generációm alapította az Orvosok Határok Nélkül szervezetet. Az én generációmnak köszönhető számos, ma is aktív és jelentős NGO. Az én generációmban égett a vágy és élt az az illúzió, hogy megválthatjuk a világot...”

A francia entellektüelek ikonja, André Malraux, aki korábban a De Gaulle-kormány kultuszminisz-

tere volt, ekkoriban nemzetközi brigádot kezdett toborozni, hogy segítse Bangladeszt az önálló állami-ság kivívásában. (India 1947-ben szakadt kétfelé, létrehozva a hindu többségű Indiát és a muszlim többségű Pakisztánt, amely az Indiától keletre és nyugatra elterülő tartományokból állt. Az akkori Nyugat-Pakisztán az a terület, amit ma Pakisztánként ismerünk, Kelet-Pakisztán helyén pedig megszületett Banglades.) Lévy levelet írt Malraux-nak, amelyben jelentkezett önkéntesnek (és a filmben láthatjuk is ezt a levelet Malraux archívumából).

Lévy 1971-ben nagyjából 11 hónapot töltött Bangladesben, ahol segített megalapítani az új nemzetet, és tanácsadóként támogatta az új kormányt. Egyik legjelentősebb eredményeképpen meggyőzte az új elnököt, hogy a háború során megerőszkolt nőket hősöknek ismerje el. Lévy azóta is a világot járja mint afféle *sljab*, tárca nélküli, vándorló követ, jó kapcsolatokkal és erős háttérrel rendelkező francia állampolgár, aki az erőforrásaival akar és tud is élni. Intervencionista, aki hisz benne, hogy egyetlenegy ember, ha jó és lelkiismeretes társakkal szövetkezik, változást tud előidézni a társadalomban, fentről lefelé éppúgy, mint lentől fölfelé.

A vásznon látjuk, ahogy Lévy életének kalandfilmje leperog a szemünk előtt: megjelenik hosszú hajú kölyökként Bangladesben, aztán Szarajevóban a jugoszláv háború idején; Ruandában a népiptás után; majd láthatjuk, ahogy ezrekhez és ezrekhez beszél a kijevi Majdan téren. Ezekon a képsorokon Lévy fákllyavivőként jelenik meg, aki a fény felbukkanását ünnepli a sötét időkben. A demokrácia és a változás lelkes hirdetője. És egyáltalán nem csak szavakban: egy izgalmasan fölvetett jelenet során tanúi lehetünk, ahogy Lévy kurd vezetők kezébe nyomja a telefonját. A magas rangú kurd parancsnok meglepetten nyugtázza, hogy a vonal túlsó végén Emmanuel Macron beszél, aki ígéretet tesz, hogy támogatni fogja a küzdelmüket. Lévy az efféle közbenjárásról azt mondja, azért csinálja, „mert megteheti”.

2002-ben Jacques Chirac francia elnök hivatalos megfigyelőként Afganisztánba küldte Lévyt, hogy találkozzon Hámid Karzai elnökkel. Lévy azonban ottléte során tudomást szerzett Daniel Pearl meggyilkolásáról Pakisztánban. Megérezte, hogy Pearl elrablása és lefejezése nem véletlenszerű bűncselekmény, hanem minden bizonnyal történelmi fordulópontot jelent, ezért úgy döntött, hogy könyvet ír a nyomozásról. Az eredmény, amely *Who Killed Daniel Pearl?* (Ki ölte meg Daniel Pearl?) címen jelent meg, épp olyan ambiciózus volt, mint amilyen megdöbbentő. Amellett, hogy feltárta a kapcsolatokat a pakisztáni hírszerzés és az al-Kaida között, rámu-

Az Élysée-palota udvarán európai értelmiségiekkel, köztük Heller Ágnessel 2019. júniusában
(Fotó: Gera Balázs)

tatott arra is, hogy Pearl meggyilkolása az antiszemitizmus globális előretörésének előfutára lehet. Azóta sajnos tudjuk, hogy nem tévedett. Lévy az elkövetkező években is elfeledett háborúkról tudósított. 2005-ös gyűjteménye, a *War, Evil and the End of History* (Háború, gonoszság és a történelem vége) Kolumbiába, Sri Lankára, Szudánba, Angolába és Burundiba kalauzolja az olvasót.

The Will to See című, legújabb kötetében Lévy megfogalmazza a krédóját: „Univerzalizmus a dekolonizáció helyett; érdeklődés és vita a *safe space*-ek helyett; internacionalizmus a globalizmus helyett. Nem homogén, de nem is nacionalista vagy xenofób Európa. Stefan Zweig és Romain Rolland Európája. Az Orvosok Határok Nélkül internacionalizmusa.” Noha Rolland már maga is „öskövületként” tekintett magára, Lévy konokul ragaszkodik az ő nézeteihez, még ha a mai világban más is az uralkodó széljárás.

Lévyt saját bevallása szerint minderre a mardosó büntudat sarkallja, amiért Franciaország (és ő maga személy szerint) tétlen maradt a ruandai nép-

irtás idején. Lévy ott és akkor ígéretet tett magának, hogy soha többé nem lesz tanúja efféle tragédiának, és ha mégis bekövetkezne hasonló, mindent tőle telhető megtesz, hogy megakadályozza. „Negyvenéves voltam. Már volt hangom, már voltak írásaim, és a magamfajták mégsem tehettek semmit a borzalmak ellen.” Nigériában ma Lévy egy újabb Ruandát lát, és kötelességének érzi, hogy felhívja rá a figyelmet. „Feltett szándékom – mondja –, hogy hű maradjak az eskümhöz.”

Lévy az évek során felismerte a tevékenységében a judaizmusa gyökereit. „Én így vagyok zsidó – nyilatkozta egy alkalommal. – Én így tudom szolgálni az emberi fajt.” Új könyvében így fogalmaz: „Akaratlanul is felismerem a bennem élő zsidót, amikor képtelen vagyok tényekről tudósítani anélkül, hogy egyből valami jó és helyes cselekedetet – *micvét* – is végrehajtanék. A végső cél pedig a világ megjavítása: a *tikkun olam*.”

„Ironikus – teszi hozzá –, milyen sokáig tartott rájönnöm, hogy a kellemetlen helyekről való tudósítás élvezete is a zsidóságomból fakadhat.”

Bernard-Henri Lévy Szomáliában (Fotó: Gilles Hertzog)

Lévy rendíthetetlen idealizmusa és optimizmusa ellenére a *The Will to See* nem azt mutatja, hogy a világ fogékonyabbá vált volna intő szavaira. Ellenkezőleg: láthatóan egyre kisebb és kisebb tömegekhez szól, míg végül a líbiai Tarhúna elhagyatott római amfiteátrumában már csak a forgatócsoportjának tart rögtönzött beszédet a helyszínről, amelynek hősi múltjára sötét árnyat vet, hogy a közelmúltban tömegsírként használták. Hiába a kis létszámú hallgatóság, a közösségi médiában a tudósítás azonnal negatív visszhangot kap, és Lévy máris az ellenséges iszlamisták célkeresztjében találja magát.

Lévy nem sok fejlődést lát azokon a helyeken, ahová visszatér. Amikor ötven év után ellátogat Bangladesbe, fúvózenekarral és díszkísérettel fogadják. Banglades jelene azonban sanyarú, jövőjét pedig a szegénység, a környezetszennyezés és a klímaváltozás hatásai fenyegetik. Leszbosz szigetén járva Lévy a Moria menekülttáborból tudósít, ahová, mondhatni, a remény is csak meghalni jár. A menekülteket kitoloncolni vágyók borzasztó károkat okoznak. „Életemben először találtam magam ilyen helyzetben – írja Lévy. – Még soha nem talákoztam ilyen nyílt, büszkén vállalt gyűlölettel.”

Mondhatjuk, hogy Daniel Pearl megölése és 9/11 óta a világon egyre inkább eluralkodik ez a nyílt, büszkén vállalt gyűlölet, amitől Földünk egyre ellenségesebb és veszélyesebb hely lesz. Mogadishuban Lévyt kis híján megkövezik a szomáliaiak. Líbiában még ennél is rémisztőbb jelenetek zajlanak (a filmben és a könyvben is): tarhúnai beszéde után Lévy konvoját fegyveres milicisták veszik üldözőbe, és teherautóikkal megpróbálják leszorítani az útról. „Zsidó kutya! Líbia nem kér a zsidó kutyákból!” – ordítják a támadók. A felvételeken láthatjuk is az arcukon ezt a lángoló gyűlöletet, ami – valljuk be – félelmetes.

Lévy visszatér Afganisztánba is, ahol reményt kelt benne a találkozás Maszúd parancsnok fiával, Ahmad Maszúddal. A tudósítás óta eltelt időben azonban a tálibok visszatértek, és Maszúdnak Tádzsikisztánba kellett menekülnie. Míg a vásznon nézzük, ahogy Lévy a jobbik énként szólítja meg, a valóságban érezzük, hogy ezeknek a humanitárius akcióknak legalábbis kétséges a kimenetele. Ki lesz az, tehetjük fel a kérdést, aki majd felveszi a fáklyát, ha Lévy már nem járja többé ezeket az elátkozott helyeket? Ki van egyáltalán abban a helyzetben, hogy alkalmas legyen rá? A kérdés jogos ugyan, de...

Amikor nemrég a Los Angeles-i Wilshire Boulevard Temple-ben beszélgettem vele, a közönségből valaki megkérdezte: mit tehet bármelyikünk (már-

**Ahmad Maszúddal az afganisztáni
Pandzsír-völgyben 2020 szeptemberében
(Fotó: Marc Roussel)**

mint aki nem Lévy) ezekben a helyzetekben. Lévy válasza két részből állt. Egyrészt, mondta, ott van a tájékozódás és mások tájékoztatása. Másrészt tudnunk kell, hogy a legtöbb ember, beleértve a politikusokat is, hétköznapi életet él. A kihívás abban rejlik, hogy amikor másokat valamilyen tragédia fenyeget, az ember képes-e felülemelkedni a saját korlátain, hogy többet tegyen. Csak egy kicsivel többet, mint amennyit lehetségesnek tartott. Ennek a kicsinek Lévy szerint sokszor hatalmas jelentősége van. Erre szeretné rávenni a közönségét a könyveivel, a filmjeivel és a saját személyes példájával.

„Reménységgel tölt el, hogy nők és férfiak miképp képesek felülkerekedni saját magukon.” Lévy szerint sokszor még a politikában sem számít, hogy jobbra vagy balra húzunk, republikánusok vagy demokraták vagyunk, mindaddig, amíg a politikusok képesek államférfihoz vagy államasszonyhoz méltón cselekedni. Példaképpen elmesélt egy történetet a jugoszláv háborúból, amikor Mitterrand francia elnök – akivel Lévy szinte semmiben se értett egyet – a G8-ak találkozásjáról hazafelé úgy döntött, hogy irányt változtatva leszáll a gépével az ostromlott, tűz alá vett Sarajevóban. Mitterrand ezzel a tettel kikényszerített egy ideiglenes fegyverszünetet, ami sokak életét megmentette. Lévy ettől kezdve sokkal kevésbé ítélkezett szigorúan, ha Mitterrandról volt szó. „Ezzel az egy tettel egy időre beopta magát a szívembe – mondta Lévy, aki szívesen emlékezett vissza a történetekre. – Ezt szeretem én az életben.”

Angolból fordította: Tamás Dénes